

Розділ 4

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 9(477)+011/016

ОЛЕГ БАБЕНКО

м. Кропивницький

public@dakiro.kr-admin.gov.ua

БУДІВНИЦТВО КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ГЕС У РАДЯНСЬКІЙ НАУКОВІЙ І НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 1960–1980-х рр.

У статті розглядається наукова та науково-популярна література, присвячена будівництву Кременчуцької ГЕС. Зокрема йдеться про збірник «Енергетичне будівництво: випуск № 23», у якому висвітлено різноманітні, передусім виробничі та технологічні, аспекти побудови Кременчуцької ГЕС, а також книжку Івана Власовича Гнідаша «Кременчуцька ГЕС», лейтмотивом якої є ушляхення трудового подвигу колективу будівельників та гідроенергетиків. Подано стислий аналіз змісту зазначених праць, з'ясується їхня інформаційна цілісність і ціннісність, основні недоліки та здобутки, робиться спроба оцінки загального стану дослідження теми будівництва КремГЕС.

Ключові слова: Історія України, історія української промисловості, історія Кіровоградської області, історія науки і техніки, гідроелектроенергетика, Кременчуцька гідроелектростанція.

Кожна адміністративно-територіальна одиниця сучасної України в своїй власній історії має ті чи інші події, переважно віддалені в часі, що істотно впливали на розвиток її народногосподарського комплексу. Сьогодні ні в кого не викликає заперечень думка про те, що одним з найважливіших факторів соціально-економічного зростання Кіровоградської області, зокрема в 50–70-ті рр. ХХ ст., стало будівництво Кременчуцької ГЕС, що стало першим етапом перетворення переважно сільськогосподарського регіону в потужний аграрно-індустріальний. Завдяки дешевій за радянськими мірками гідроелектроенергії й близькому розташуванню її джерела область поступово отримала важливі для народногосподарського комплексу СРСР об'єкти машинобудівної й радіоелектронної промисловості, кольорової й чорної металургії тощо.

Природно, що при вивченні історії певного явища чи процесу будь-який дослідник, безумовно, має звернути увагу на стан наукового осмислення обраної теми, аби врахувати думки й узагальнення своїх попередників при

з'ясуванні доцільності й перспектив власних наукових шукань.

Метою цієї статті є спроба дати щонайповнішу характеристику науковій та науково-популярній літературі, присвяченій історії будівництва Кременчуцької ГЕС. А це, в свою чергу, дасть змогу оцінити з погляду сьогодення усталені уявлення про історію ГЕС та її будівництва, що склалися на підставі масиву інформації, якою оперували попередні дослідники, а також з'ясувати необхідність введення до наукового обігу нових джерел з історії станційного будівництва.

Історіографія будівництва Кременчуцької ГЕС, на жаль, не може похвалитися великою кількістю літератури. Фактично найбільш повно питання побудови електростанції відображені лише у двох виданнях: 23-му (спеціальному) випуску збірника (видання, що продовжується) «Енергетическоостроительство» (далі – «Енергетичне будівництво»), присвяченому будівництву Кременчуцької гідроелектростанції, а також книзі Івана Гнідаша «Кременчуцька ГЕС», хоч окремі

теми, пов'язані з цим будівництвом висвітлювалися і раніше (1958–1961 рр.) у цілому ряді випусків спеціалізованих видань (експрес-інформації Інституту «Оргенергобуд» у серіях «Строительство гидроэлектростанций», «Общественные вопросы», «Строительство высоковольтных электросетей», збірниках «Энергетическое строительство», «Гидротехническое строительство», «Бетон и железобетон», «Сообщение на Всесоюзном совещании по энергетическому строительству», «Строительство и архитектура»), а також на сторінках суспільно-політичної періодики («Правда», «Строительная газета») – усього 55 позицій бібліографічного списку [6, 153–155].

Перш ніж детально розглянути 23-й випуск «Енергетичного будівництва», слід наголосити на утилітарному призначенні цього видання. Його мета – популяризація й подальше впровадження у практику енергетичного будівництва СРСР т.зв. «передового досвіду» будівельників станції. Хоч збірник є фаховим виданням з інженерних наук (про це свідчить і склад редколегії, і неодмінно зазначене перед ініціалами з прізвищем кожного автора «інж.»), проте беззастережно належить до безпосередніх джерел з історії науки і техніки. Кожна стаття, вміщена до нього, через розкриває первісний стан явища (царини застосування), динаміку й кінцевий результатздійсненого, висновки й рекомендації для подальшого застосування.

Загалом, збірник має характер комплексного інженерно-технічного й технологічного нарису історії будівництва, якому притаманні усі риси подібних видань періоду панування комуністичної ідеології. Зокрема, текстова частина книги розпочинається з привітання ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Большая победа строителей Кременчугской гидроэлектростанции», що адресувалося будівельникам, монтажникам та проектувальникам Кременчуцької ГЕС, Міністерству будівництва електростанцій СРСР, Кіровоградському обкому КП України та облвиконкому, яке було вперше оприлюднене 4 листопада 1960 р. у газеті «Правда». Тож у вітальній «передовиці» акцентовано на тому, що завершення будівництва ГЕС є «великим внеском у втілення в життя заповітів великого Леніна щодо електрифікації Радянського Союзу» [6, 3].

Далі, після привітального панегірика, наведено розлогий витяг з проекту Програми КПРС, що слугує своєрідним епіграфом до основних матеріалів видання. Він мав свідчити, що будівництво станції відбулося не просто відповідно до економічної доцільності, а згідно з далекоглядними масштабними планами керівництва КПРС [6, 4].

Власне такі «програмні» матеріали на початку збірника – конкретна вказівка на те, чим була у радянській економічній системі трудова перемога. У даному випадку її головними складовими стали найбільші (у порівнянні з іншими подібними ГЕС) загальні масштаби усього гігантського будівництва, унікальність для певного роду об'єктів індикативних рівнів, швидкість досягнень планових показників та відповідність заповітам комуністичних вождів. Якісні показники роботи для констатації факту «перемоги», як правило, в розрахунок не бралися, тож, очевидно, для того часу були несуттєвими.

Сам вказаний збірник, підготовлений до друку Московською філією Інституту «Оргенергобуд», має обсяг 18,5 умовних друкарських аркушів і містить 19 авторських статей, присвячених окремим аспектам будівництва гідроелектростанції. У них в науковому (науково-популярному) стилі висвітлено різного роду технічні, технологічні й інженерно-конструкторські особливості будівництва як самої електростанції, так і підпорядкованих їй вторинних об'єктів: транспортної інфраструктури, будівельної промисловості, так званого «Нового міста» тощо, та методи, переважно інноваційного характеру, вирішення на практиці складних інженерно-архітектурних і конструкторських завдань. Кожна стаття за своїм сконденсованим змістом є завершеним монодослідженням тої чи іншої теми у формі звіту про роботу в певній царині чи галузі будівництва, що можна співвіднести з певним масштабним експериментом, з обов'язковими висновками. Внутрішня архітектура збірника поєднує його матеріали у три тематичні розділи, що мають свою внутрішню структуру.

Чотири перші статті мають підсумково-узагальнюючий характер, і складають перший розділ, що по суті є розгорнутою ілюстрацією до згаданого вже привітання ЦК

КПРС та РМ СРСР. Передують у збірнику стаття Г. Новікова, першого (з часу заснування суб'єкта господарювання) керівника «КременчГЕСбуду», який на момент видання збірника вже перебував на посаді Міністра будівництва електростанцій СРСР, «Кременчуцька гідроелектростанція – найважливіша ланка Дніпровського каскаду ГЕС». Після короткого огляду завдань з розвитку енергетичної бази СРСР на 1959–1965 рр., у ній йдеться про місце та роль саме Кременчуцької ГЕС у системі радянської енергетичної промисловості. Стаття містить аналітичну інформацію не тільки про задум та проектування однієї з найпотужніших гідроелектростанцій середньої течії Дніпра, але й короткий нарис ідеї Великого Дніпра: перетворення річки на величезний каскад гідроелектростанцій та водосховищ, що мали б не тільки дати країні величезну кількість електричної енергії, але й покращити судноплавний режим, допомогти розвитку зрошувального землеробства на посушливих територіях степової України. Подано стислу характеристику перебігу будівництва станції та головних технічних досягнень будівельників [6, 5–15]. Стаття начальника «КременчГЕСбуду» Г. Строкова та головного інженера станції І. Сапира – про одне з найважливіших досягнень будівництва – скорочення термінів його проведення з 7 до 4 років [6, 15–37]. У статті інженерів Б. Сендеровича й О. Козирського йдеться про передовиків виробництва, а також робітників та інженерів-новаторів, які краще від інших виконували виробничі завдання, запроваджували нові раціоналізаторські прийоми з метою пришвидшення будівництва станції [6, 37–42]. Головний інженер проекту Кременчуцької ГЕС Ю. Шредер, подає огляд різноманітних технологічних новинок, що були запроваджені під час будівництва станції. Завдяки цим новим вирішенням стало можливим не лише прискорення спорудження КремГЕС, збільшення потужності станції, а й зекономити значні кошти на будівництві [6, 42–47].

Тематичний розділ «Здійснення будівельних і монтажних робіт» відкриває стаття заступника головного інженера проекту електростанції Т. Доценка та керівника групи Укргідропроєкту Л. Маслова, у якій йдеться про

створенню перемичок, які захищали будівництво станції, шлюзу та водозливної греблі від дніпровських вод у період будівництва станції. Подано відомості про конструктивні особливості гідроспоруд, описано досвід їх зведення й експлуатації, заходи щодо захисту від розмиву й боротьби з інфільтрацією [6, 48–53]. Керівник групи ПТО інженер Н. Тіден узагальнює досвід здійснення земляно-скельних робіт на будівництві КремГЕС. В його праці подано узагальнену інформацію про обсяг земляно-скельних робіт, способи їхнього проведення, головні технічні досягнення у цьому сегменті будівництва, його значення для зведення станції загалом [6, 54–60]. Начальник Кременчуцького управління тресту «Гідромеханізація» О. Успенський присвятив свою статтю гідромеханізації земляних робіт, різноманітним методам використання ґрунту з корисних виїмок, основним видам робіт та обладнання на виробництві, найбільш цікавим досягненням на цій ділянці будівництва ГЕС [6, 60–71]. Стаття начальника ділянки тресту «Гідромонтаж» М. Федорова містить характеристику гідромеханічного устаткування й головних споруд гідровузла (будівля ГЕС, водозливна гребля, судохідний шлюз, мостовий перехід), узагальнює набутий досвід новаторських технологічних прийомів монтажу закладних частин станції, зокрема застосування збірного залізобетону в механічному обладнанні гідроспоруд, що стало одним з помітних досягнень будівельників «КременчГЕСбуду» [6, 71–78]. Заступник головного інженера будівництва В. Левченко та начальника ділянки тресту «Спецгідроенергомонтаж» О. Болдирев дають характеристику гідроагрегатів станції, особливостям їхнього монтажу, технології й методам скорочення термінів монтажу агрегатів, що стали серцем станції, увінчали її успішне будівництво [6, 78–85]. В. о. головного інженера будівництва М. Хвоцинський та керівник групи ПТО будівництва Н. Губіна детально описують здійснені заходи з інженерного захисту від затоплення та підтоплення водами водосховища долини р. Тясмин, Золотоніського, Будище-Свидовського та Оболонського масивів, а також м. Черкаси від руйнування берегів шляхом зведення захисних дамб оригінальної

конструкції [6, 86–95]. Стаття начальника відділу технічної інспекції С. Турбаєвського та керівника групи ОТП І. Прессмана є своєрідним звітом про загальну організацію системи контролю за якістю усіх видів робіт, що здійснювалися при спорудженні КремГЕС, його форми й методи. Співавтори подають характеристики устаткування, у тому числі створеного за новітніми розробками місцевих винахідників і раціоналізаторів, завдяки якому, зокрема, було оптимізовано контроль за якістю найскладніших будівельно-монтажних робіт на станції [6, 95–101].

Директор Кременчуцької ГЕС І. Кузьмін та головний інженер дирекції цієї ГЕС Є. Строганов подають звіт про підготовку до пуску та тимчасову експлуатацію станції, характеристику кожного з їхніх етапів. На підставі досвіду, набутого в умовах тимчасової експлуатації гідроелектростанції, визначені основні недоліки в проектуванні станції, які довелося усунути в процесі підготовки до подальшої роботи ГЕС [6, 101–106].

Низку статей, присвячених допоміжним організаційно-будівельним заходам зі спорудження Кременчуцької ГЕС, об'єднано в тематичний розділ збірника «Виробнича база, комунікації й житлово-цивільне будівництво». Головний енергетик «КременчукГЕСбуду» М. Гамон у статті «Електропостачання будівництва» подає детальну характеристику джерел живлення й системи електропостачання, аналізує організацію управління електрогосподарством будівництва. Проблемам використання транспорту (залізничного, водного, автомобільного), функціонування шляхів сполучень, паровозно-вагонного й кранового господарства, кадрового забезпечення транспортної галузі, здійснення вантажно-розвантажувальних робіт на будівництві ГЕС присвятили свою статтю начальник УЗВТ М. Клименко та головний інженер АТУ Г. Ярошинський. Заступник начальника будівництва з промислових підприємств В. Волков та головний інженер управління промислових підприємств В. Корчиць розкрили принципи організації кар'єрного господарства та постачання будівництва нерудними матеріалами, узагальнили досвід спорудження та експлуатації каменедробильних заводів.

Начальник бетонного господарства О. Пчелінцев присвятив статтю історії організації, становлення й експлуатації бетонного господарства, питанням технології приготування та контролю за якістю бетонної суміші в різних погодних умовах на будівництві Кременчуцької ГЕС. Головний механік Т. Канатов і головний інженер УМБ Б. Масляник висвітили питання експлуатації та ремонту будівельних машин та механізмів різного призначення.

Начальник відділу матеріально-технічного постачання І. Тимошенко та його заступник Л. Чередниченко розповіли про організацію матеріально-технічного постачання та складське господарство будівництва, досвід використання місцевих природних ресурсів для заміщення дефіциту будівельних матеріалів [6, 107–146].

Єдиною статтею в 23-му випуску збірника «Енергетичне будівництво», присвяченою комунальним проблемам будівництва, тобто гострим питанням забезпечення комфортних побутових умов проживання й відпочинку чисельного колективу будівельників гігантського гідровузла й багатотисячної армії переселенців із зони затоплення водами рукотворного Кременчуцького моря, став нарис головного архітектора «КременчукГЕСбуду» В. Попова «Спорудження нового міста на Дніпрі». У ньому подається відомості про генеральний план, забудову, заходи з благоустрою так званого «Нового міста», яке згодом отримало назву «селище Хрущов», «місто Кремгес», аж потім – «місто Світловодськ». За автором, будівництво міста постає як суцільна боротьба прекрасного, що створюється за задалегідь розробленим проектом, з ще кращим – за благоустроєм та естетику, пошуки раціональних архітектурних форм, адже головною метою будівельників є створення «міста нової зразкової соціалістичної культури і задоволення різноманітних потреб енергетиків та їхніх сімей» [6, 147–151]. І це дивно, адже саме проблеми житлового будівництва, якими насправді нехтувало керівництво «КременчукГЕСбуду», викликали найбільш численні нарікання енергобудівників і місцевої влади під час спорудження ГЕС. У своїх висновках автор статті, у порівнянні з іншими, подає найменшу кількість практичних

зауважень щодо царини своїх професійних зацікавлень. Більш того, він закликає «всілякими засобами знижувати вартість і (в той же час) підвищувати якість будівництва», а це – оксюморон, доведений життям.

Завершується випуск «Літописом будівництва Кременчуцької гідроелектростанції [6, 152] та, як годиться для поважного наукового видання, бібліографією питання [6, 153–155].

Отже, 23-й випуск видання, що продовжується, «Енергетичне будівництво» спорудження Кременчуцької ГЕС подає як складний і багатогранний (з точки зору втілення інженерних, архітектурно-будівельних, організаційно-господарських завдань) технологічний процес, що став в історії науки і техніки значимим етапом розвитку, зокрема, інженерної думки в гідротехнічному й енергетичному будівництві. Проте акцентуючи увагу саме на інженерно-технічних і технологічних аспектах історії будівництва Кременчуцької ГЕС редколегія збірника і його автори по суті оминули необхідність розгляду питань, пов'язаних з т.зв. «трудовими ресурсами», зокрема їхніми вітальними потребами. Людський фактор залишився поза увагою авторів не лише при висвітленні виконання надзвичайно важких і виснажливих фізично суто технічних завдань, але й у питаннях побутових та комунальних, пов'язаних безпосередньо з будівництвом «Нового міста». Окрім того, поза увагою авторів залишалися інші аспекти, пов'язані, наприклад, з переселенням багатьох тисяч осіб-мешканців територій, що потрапляли до зони затоплення, а також побудовою т.зв. «Нового села» тощо [1].

Дещо інший характер викладової форми того самого історичного й життєвого матеріалу, ніж у спецвипуску збірника «Енергетичне будівництво», має книга І. Гнідаша «Кременчуцька ГЕС: Нарис про будівництво і пуск станції (1954–1960 рр.)». Книга побудована як послідовна розповідь про будівництво станції. Проте головним об'єктом дослідження в ній є не технології будівництва чи електротехніка, а діяльність колективу будівельників і партійного активу станції. Автор, зазвичай, робить наголос не стільки на особливостях організації праці будівельників, скільки намагається відобразити сам дух будівництва, яке,

як він вважає, є не просто спорудженням цінного промислово-енергетичного об'єкта, а важливим кроком на безперервному шляху просування до втілення комуністичної мрії.

З огляду на зазначене вибудовано й структуру монографії. Книга складається зі вступу та трьох розділів, що відповідають основним етапам побудови електростанції. Перший розділ присвячений діяльності колективу Кременчуцької ГЕС у період розгортання підготовчих робіт. Хронологічні рамками його життєвого матеріалу – час від березня 1954 року до грудня 1955 року. У другому розділі висвітлюється процес завершення будівельних робіт підготовчого періоду, хронологічно від січня 1956 року до листопада 1957 року. Третій розділ має назву «Достроковий пуск гідроелектростанції», але охоплює період часу від листопада 1957 року до жовтня 1960 року: не тільки визначальний етап власне запуску станції, але й етапи проведення бетонних робіт на станції, перекриття Дніпра, побудови греблі та будівлі самої станції, а також етап так званої тимчасової експлуатації станції.

Відаючи данину ідеологічним засадам часу, І. Гнідаш вже у вступі посилається на програму Комуністичної партії, яка однією з основ побудови матеріально-технічної бази комунізму оголосила електрифікацію країни, що звершується відповідно до заповіту В. Леніна. У вступі також коротко анонсуються успіхи і досягнення будівельників станції, що, напевне, мало наголосити на величчї трудового подвигу колективу станції, а разом з тим і важливість праці автора книжки [4, 3–5].

Перший розділ книжки складається з чотирьох частин. Перша частина присвячена історії виникнення задуму Кременчуцької ГЕС у контексті розробки ідеї «Великого Дніпра». Фактично ця частина повторює зміст відповідного фрагменту статті Г. Новікова у збірнику «Енергетичне будівництво», на яку власне і посилається Гнідаш, хоча і з помилковою вказівкою на № 22, а не № 23. Окрім того, автор наводить відомості з матеріалів тодішніх Центрального державного архіву народного господарства СРСР та Центрального партійного архіву Інституту історії партії ЦК КП України, за рахунок чого йому вдалося стисло, але все ж комплексно викласти історію формування ідеї

створення КремГЕС [4, 6–13]. Другу частину розділу автор присвятив процесу формування колективу станції і його партійного активу. При цьому, традиційно для книжок радянського часу, що обов'язково мали пропагандистський характер, І. Гнідаш акцентує увагу читача на ентузіазмі комуністів та комсомольців (сивочолих ветеранів Великої Вітчизняної війни і юнаків, які щойно демобілізувалися з лав Радянської Армії), що поєдналися в добровільному бажанні брати участь у грандіозному будівництві. Також позитивним моментом автор вважав приїзд на станцію досвідчених гідробудівників, які раніше брали участь у побудові інших ГЕС. Окремо автор наголошує на важливості роботи партійного активу на будівництві, а також участі комуністів, як запоруки підвищення ефективності робіт та відповідальності робітників, у створенні станції [4, 13–22]. Третя частина розділу («Перші кроки будівництва») розповідає про підготовку до початку спорудження станції. Проте і в цьому випадку І. Гнідаш найбільше уваги приділяє не стільки самому початковому етапу будівництва, скільки розвитку колективу будівельників, його професійному зростанню, зміцненню партійної організації. Автор спирається на дані профспілок, партійні документи, та документи новобудови [4, 22–33]. Окремою частиною стала історія розвитку соціалістичного змагання на будівництві. Соціалістичне змагання зародилося у радянському суспільстві у період критичної нестачі вільних коштів у 1930-х рр., коли створювати зацікавленість у праці через матеріальні стимули фактично не було змоги. Проте навіть у більш благополучні часи соціалістичне змагання залишилося у якості морального стимулу, а також засобом виховання так званого комуністичного ставлення до праці. У той же час правильно застосоване матеріальне стимулювання було більш ефективним, а саме соцзмагання без додаткового матеріального стимулу дуже часто вироджувалося у суто формальне порівняння досягнень колективів, що змагаються. Перебуваючи всередині радянської системи цінностей, І. Гнідаш мусив вірити, що саме такі стимули відіграли вирішальну роль у прискоренні будівництва ГЕС. Тож автор ретельно перераховує усі випадки

укладення угод про змагання та нотує прізвиська передовиків виробництва, що відзначилися при їхньому виконанні [4, 33–44].

Зміст другого розділу своєї книги І. Гнідаш вибудував не стільки у взаємозв'язку з певним хронологічним періодом, пов'язаним з конкретним етапом будівництва ГЕС, як з розвитком суспільно-політичних процесів в СРСР. Відповідно, новий етап в житті будівельників він розпочинає з ХХ з'їзду КПРС, а першу частину розділу присвячує активізації діяльності парторганізації «КременчукГЕСбуду» після з'їзду. Саме розвінчання культу особи Сталіна і повернення, у зв'язку з цим, до ленінських принципів внутрішньої політики в країні стало, на думку автора, рушієм творчого піднесення будівників «комунізму» на берегах Дніпра. У результаті рішень вищого партійного зібрання колектив станції виріс і кількісно, і якісно, що, начебто, позитивно відбилося на швидкості (не якості!) будівельних робіт [4, 45–54]. Також у другому розділі знову порушується тема соціалістичного змагання, причому вже більш масштабного – між будівельниками двох потужних електростанцій, – Каховської та Кременчуцької. І знову йдеться не пропитання удосконалення технологічних процесів чи розвиток інженерно-технічної думки, а про тих чи інших передовиків, які змагаючись між собою, з великим моральним піднесенням шукали все нові методи вдосконалення будівництва в розрізі його кількісних показників [4, 55–69]. Наступна частина розділу присвячена бетонним роботам. Проте і цьому процесу Гнідаш надає характеру соціалістичного перформансу. Це не просто виконання виробничого завдання з підготовки бетонування фундаменту майбутньої станції, а «рух за укладення першого кубометра бетону у котлован». Так само і перебіг робіт подається як своєрідне соціалістичне змагання, яке проходило між різними бригадами з великим емоційним піднесенням і творчим поривом. Автор приділяє значне місце характеристиці героїв «виробничого змагання», а також наголошує на провідній ролі партійного активу та комуністів у виконанні виробничих завдань. Особливої уваги з точки зору автора також заслуговує той факт, що план підготовки бетонування котловану був перевиконаний і а сам початок

бетонування був пришвидшений на 17 днів [4, 69–85].

Останній розділ, присвячений достроковому пуску станції, також не обмежується простим описом завершального періоду створення КремГЕС. Автор вкотре наголошує на комуністичному характері дійства: колектив будівельників тільки про те й думає, що якнайшвидше дати країні нове джерело електроенергії, а провідною рушійною силою з інтенсифікації та раціоналізації процесівпраці, спрямованих на прискорення темпів будівництва, є комуністи й комсомольська молодь. Перша частина розділу має назву «Змагання за «великий бетон», що мало, напевне, підкреслити і масштаби, і значення роботи зі створення бетонної греблі та бетонних споруд безпосередньо самої станції. Автор використовує численні статистичні дані про кількість матеріалів та трудових затрат на будівництві станції, постійно наголошуючи, що найважливіші рішення на будівництві приймає не дирекція «КременчукГЕСбуду», і навіть не його партійний комітет, а безособовий «партійно-господарський актив». Внаслідок цього складається враження, що керували процесом створення ГЕС практично усі комсомольці та комуністи колективу будівельників [4, 85–102]. Таке твердження видається сумнівним з огляду на наявні відомості про перебіг спорудження новобудови [1]. Друга частина розділу взагалі присвячена руху за комуністичну працю, що, начебто, стихійно виник у колективі будівельників. На початку частини автор навіть формулює визначення руху за комуністичну працю, з якого витікає, що працювати по-комуністичному означає «добиватися» максимального ефекту та якості робіт, творчо підходити до власної праці, не вимагаючи при цьому додаткової оплати праці. При цьому автор намагається запевнити читачів, що ініціатива руху за комуністичну працю виходила «знизу», з середовища працівників-комуністів. Особливо, коли справа стосувалася економії часу і коштів, у тому числі щодо скорочення виплати заробітної плати [4, 103–117].

Ще одним перформансним дійством виставляє публіцист акт перекриття Дніпра. На видовищне святкове дійство були запрошені, окрім станційного партійного, радянського та

господарського начальства, ще й кращі працівники будівництва. При цьому знову не обійшлося без пафосних закликів до скорочення термінів, аби швидше пропустити перші пароплави, затопити котлован, перекрити русло Дніпра та здати в експлуатацію перші агрегати. І щоразу трудовим подвигом вважалася не кінцева, а початкова фаза роботи. Та свято перекриття Дніпра вдалося на славу і колектив продовжив роботу на будівництві [4, 117–129]. Четверта частина присвячена «достроковому» пуску перших агрегатів станції. Автор докладно змальовує титанічні зусилля електромонтажників та будівельників, що намагалися вкластися у скорочені терміни проведення робіт, трудові ініціативи колективу із зобов'язаннями дострокового пуску станції, а також сам акт пуску першого агрегату, зусилля з пришвидшення введення у дію кожного наступного агрегату, а також роль комуністично-комсомольського активу у кожному з цих актів [4, 129–140]. І нарешті у п'ятій частині І. Гнідаш розповідає про введення у дію решти генераторів електроенергії та останні трудові досягнення колективу станції [4, 140–150].

Прагнучи увічнити трудовий подвиг будівельників, автор жодним словом не згадує про деякі прикrostі, що супроводжували пуск ГЕС в експлуатацію, про що не змогли не згадати навіть інженери-будівельники та гідроенергетики у своїх статтях у збірнику «Енергетичне будівництво»: несвоєчасне заповнення котловану, кількарічну «тимчасову експлуатацію» станції через численні збої електропостачання, нові надзусилля гідроенергетиків з налагодження нормальної роботи станції, що було прямим наслідком постійного прискорення виробничих процесів під час будівництва Кременчуцької гідроелектричної станції [1, оп. 3, спр. 57, 3–4].

Ось у такому вигляді історія будівництва ГЕС увійшла у різноманітні популярні видання. Так, у книжці В. І. Левицького «Светловодск», що є коротким краєзнавчим нарисом з історії міста та краю, загалом КремГЕС та пов'язаним з нею транспортним вузлом в ній присвячено 25 сторінок, що становить близько 25% обсягу самого нарису [5, 33–58]. Історії будівництва станції присвячено цілий

розділ – «Там, где рождается свет». Ще один розділ («Здравствуй, Светлый город!») обсягом 26 сторінок (ще близько 25% обсягу) присвячено будівництву самого міста Світловодська, яке також прямо пов'язане з будівництвом ГЕС. [5, 59–88]. Фактично В. Левицький подає стислий реферат відомостей з книжки І. Гнідаша: ті самі періодизація історії будівництва, надмірна увага «трудовому подвигу радянських будівельників», ігнорування проблем, що були постійними супутниками будівництва і ГЕС, і «Нового міста». Тож напрошується висновок про те, що спрощена та ідеалізована історія будівництва ГЕС й «Нового міста» тривалий час навіювалася різноманітними виданнями і врешті решт стала усталеним стереотипом сприйняття історії КремГЕС не тільки в історичній науці, але й у масовій свідомості, за винятком хіба тих, хто жив у Світловодську та щоденно стикався з численними проблемами, які породив поспіх будівельників, зумовлений тиском партійних керманців. Про це свідчать і видання більш пізнього часу [3].

Зогляду на викладене, можна стверджувати, що на даний момент наукова проблема історії будівництва Кременчуцької гідроелектростанції потребує подальшої розробки й дослідження. Незначна кількість спеціальної літератури, що присвячена будівництву КремГЕС, зовсім не відображає всієї складності процесу спорудження станції. Фактично автори зосереджуються лише на суто технологічних інженерно-технічних аспектах, або ж на пропаганді ідеологічних засад минулої доби в історії України. Так чи інакше з поля зору дос-

лідників випадає, насамперед, суспільний контекст, у якому відбувався процес побудови об'єктів гігантської гідростанції. Також досі не осмислено численні труднощі та недоліки, що супроводжували будівництво ГЕС і, особливо, створення Кременчуцького водосховища. Створення останнього викликало необхідність переселення значної частини населення Середньої Наддніпряни та перенесення численних об'єктів господарського, побутового та культурно-історичного характеру, при чому частина з яких була втрачена назавжди.

Тож можна констатувати факт того, що досі історію будівництва КремГЕС висвітлено недостатньо, а в оцінках її значення все ще переважають застарілі односторонні підходи. Така ситуація вимагає фактично нового дослідження із залученням нових, тобто не опрацьованих раніше, архівних джерел.

Список використаних джерел

1. Державний архів Кіровоградської області, фонд Р-6713.
2. Євселевський Л. Кременчуцька ГЕС / Л. Євселевський, П. Пустовіт. — Харків : Прапор, 1967. — 50 с.
3. Чепурний В. Світловодськ Історично-публіцистичний нарис: літературно-художнє видання / В. Чепурний, Н. Судакова, Р. Зубко. — Світловодськ : НВМП «Рубікон», 2004. — 65 с.
4. Гнідаш І. В. Кременчугская ГЭС. Очерк о строительстве и пуске станции (1954–1960 гг.) / И. В. Гнідаш. — Харків : Видавництво Харківського університету. — 1968. — 162 с.
5. Левицкий В. И. Светловодск: Путеводитель / В. И. Левицкий. — Днепропетровск : Промінь, 1981. — 96 с.
6. Энергетическое строительство. Сборник посвящен строительству Кременчугской гидроэлектростанции. Вып. 23. — М.—Л. : Государственное энергетическое издательство, 1961. — 156 с.

OLEG BABENKO
Kroybnytskyi

THE ERECTION OF THE KREMENCHUG HPS IN THE SOVIET SCIENTIFIC AND POPULAR SCIENTIFIC LITERATURE OF 1960–1980

This article is a review of scientific and popular scientific editions on the erection of the Kremenchug hydraulic power station. In particular, attention is paid to the collection «Energeticheskoe stolstvo, Issue #23» («Construction in the Sphere of Energetics»), which describes different, mainly productional and technological aspects of the erection of the Kremenchug HPS, as well as to the book by Ivan Gnidash «Kremenchug HPS», which mainly praises work feats of construction workers and hydroenergetics in the name of the forthcoming Communism. A comprehensive analysis of their contents is given; their informational integrity and value, drawbacks and merits are clarified; an attempt is being made at evaluating the general state of research of the subject of the KremHPS erection.

Keywords: history of Ukraine, history of Ukrainian industry, history of Kirovograd region, history of science and technology, hydroenergetics, Kremenchug hydroelectric station.

ОЛЕГ БАБЕНКО
г. Кропивницький

ВОЗВЕДЕНИЕ КРЕМЕНЧУГСКОЙ ГЭС В СОВЕТСКОЙ НАУЧНОЙ И НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ 1960–1980-х гг.

В статье рассматривается научная и научно-публицистическая литература, посвященная строительству Кременчугской ГЭС. В частности уделяется внимание сборнику «Энергетическое строительство: выпуск № 23», в котором освещены различные, прежде всего производственные и технологические, аспекты построения Кременчугской ГЭС, а также книге Ивана Власовича Гнидаша «Кременчугская ГЭС», главным образом воспевающей трудовой подвиг коллектива строителей и гидроэнергетиков. Дается краткий анализ содержания указанных трудов, выясняется их информационная целостность и ценностность, недостатки и позитивные моменты, делается попытка оценить общее состояние исследования темы строительства КремГЭС.

Ключевые слова: История Украины, история украинской промышленности, история Кировоградской области, история науки и техники, гидроэлектроэнергетика, Кременчугская гидроэлектростанция.

Стаття надійшла до редколегії 04.06.2017

УДК 282(477)«19»

ОЛЬГА БАКОВЕЦЬКА

м. Миколаїв
olgabak@meta.ua

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII–XIX СТОЛІТЬ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розкрито наявність і характер наукових праць сучасного періоду з історії Римо-католицької церкви кінця XVIII–XIX століть.

Ключові слова: історіографія, Римо-католицька церква, міжконфесійні відносини, конфесія.

Кінець XX століття в історіографії став етапом подолання ідеологічної заангажованості. В працях сучасних істориків все більше уваги приділяється питанням становлення і розвитку церкви в українських землях. Зазначеній проблемі присвячені роботи О. Крижанівського, В. Ульяновського, С. Плохія [1; 2], А. Зінченка [3], Г. Надтоки [4; 5]. Історією релігії в Україні на сучасному етапі системно займаються науковці відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Інституту Історії Церкви Українського Католицького університету, Львівського музею історії релігії. Останнім часом, силами наукового колективу під керівництвом А. Колодного, було підготовлено і вийшло друком багатотомне видання «Історія релігії в Україні», окремих том якого, за редакцією доктора філософських наук П. Яроцького, присвячено історії католицизму в українських землях [6]. У книзі висвіт-

лено всі етапи становлення і розвитку Католицької церкви, від княжої доби до відновлення незалежності України у 1991 році. Однак, визначені хронологічні рамки не дали можливості науковцям докладно підійти до висвітлення кожного етапу. В той же час, відтворена в книзі загальна схема історії розвитку католицької конфесії в Україні, дає можливість скласти всі її частини воєдино, що вкрай важливо для усвідомлення причин і передумов відповідних подій. Також випускаються навчальні посібники з означеної тематики [7], науково-популярні довідники [8], проводяться конференції [9], друкуються збірки наукових статей, які охоплюють широке коло питань історії розвитку християнства від найдавніших часів до XX ст. і розкривають різноманітні аспекти політичного, правового і культурного становища православ'я, католицизму, уніатства та протестантизму [10; 11; 12; 13].